

Del I.

Grønlands
Kolonihistorie.

I. Grønlands kolonihistorie.

For overhovedet at kunne forstå grønlændernes situation i dag, er det nødvendigt med et kendskab til den historiske udvikling i Grønland. Dels er det vigtigt med en indsigt i det traditionelle grønlandske samfund, dels er det vigtigt at forstå betydningen af kolonialiseringen af Grønland og den historiske udvikling de sidste århundreder.

Indsigten i det traditionelle grønlandske samfund har vi forsøgt at skaffe os gennem vores projekt om grønlandske myter. ("Kvinder og mænd i sagn og samfund på Grønland"). Vi er klar over, at synsvinklen i afsnittet ikke gør det til en indlevet fremstilling af Grønlands historie, som den er oplevet af grønlænderne selv, men vi mener alligevel, at beskrivelsen kan bidrage til at kaste lys over situationen i dag.

I.1.1.Imperialisme og Grønland.

I forbindelse med europæisk kolonialisme taler man om forskellige kolonityper, bl.a. udbyttnings-kolonier og bosættelses-kolonier.¹⁾ I begge tilfælde er der tale om kolonialiseringstyper med meget voldsomme og omfattende indgreb i de oprindelige samfund (store indgreb bl.a. i produktionen). Den danske kolonisation af Grønland forløb anderledes. I første omgang har der været tale om, hvad man kalder et interesseområde. Fra dansk side sikrede man sig et vist herredømme over området, men man blandede sig ikke mere i grønlændernes forhold end til at sikre handelen (og til dels missionen). Derfor var den koloniale tilegnelse af værdier først og fremmest knyttet til cirkulationssfæren. Først senere blev der gradvist tale om en direkte underlæggelse af produktionen. Sådanne forhold har bl.a. medført, at mange har "bagatellise-

ret" kolonisationens konsekvenser i Grønland, eller ligefrem benægtet det imperialistiske indhold i Danmarks forhold til Grønland.²⁾

Imidlertid mener vi ikke, der er grundlag for denne bagatellisering endsige en afvisning af spørgsmålet om dansk imperialisme i Grønland. Den danske indflydelse i Grønland har været så gennemgribende på (så at sige) alle områder i retning af at omskabe det grønlandske samfund til et vestligt kapitalistisk samfund (udbredelse af den kapitalistiske produktionsmåde, og etablering af økonomisk afhængighed). Og Danmarks økonomiske interesser i Grønland udviser så tydelige imperialistiske træk, at begge forhold kan afvises som ideologiske tilsløringer.

Inden vi fortsætter med en gennemgang af udviklingen i Grønland, vil vi først kort omtale enkelte aspekter af den teoretiske imperialisme-diskussion. Vi vil ikke forsøge at give en dækkende omtale af den store mængde af imperialisme-teorier, der findes, men blot berøre nogle få - der ud fra et pragmatisk motiv - umiddelbart kan anvendes i forbindelse med situationen i Grønland.

I takt med kapitalismens udvikling i Europa blev stadig større dele af verden inddraget i kapitalens interessesfære. Først dannede handelen med kolonierne grundlaget for den fremvoksende handelskapital i Europa. Senere udbredtes kapitalismens indflydelse i kolonierne til både at omfatte cirkulations- og produktionssfæren, og udviklingen af denne kapitalistiske verdensøkonomi har optaget mange marxistiske teoretikere. Der er imidlertid ikke tale om en samlet "marxistisk imperialisme-teori", men om en række (mere eller mindre fælles) bestræbelser på at bestemme imperialismen som udtryk for lovmæssigheder i kapitalismens historiske udvikling.³⁾

I de såkaldte klassiske imperialisme-teorier - udviklet i begyndelsen af dette århundrede - fokuseres især på forholdene i og mellem de mest udviklede kapitalistiske lande. Dette er bl.a. tilfældet i Lenins og Rosa Luxemburgs arbejder.

Lenin betragtede kapitalens koncentrations- og centralisationstendens som forklaringsbaggrund for imperialis-

men. Han anså: "Imperialismen som kapitalens højeste stadium".⁵⁾ Det var Lenins opfattelse, at kapitalens skærpede investeringskrav "ved udviklingen fra konkurrencekapitalisme (med dominerende vareeksport) til monopolkapitalisme betyder en øget kapitaleksport til bl.a. kolonierne, idet de frembyder større profitmuligheder. Han knyttede således imperialismen sammen med kapitalens akkumulationsbetingelser i monopolfasen, hvor konkurrencen på verdensmarkedet bliver den dominerende konkurrenceform.

Rosa Luxemburg⁶⁾ lægger i højere grad vægt på den kapitalistiske produktionsmådes sameksistens med og beherskelse af ikke-kapitalistiske produktionsmåder, som betingelse for kapitalens fortsatte akkumulation. De ikke-kapitalistiske områder tjener i forhold til den kapitalistiske produktionsmåde tre formål: som reservearme, som råstofleverandører og som et nødvendigt marked. Det sidste er især vigtigt for Luxemburg, idet hun ser et købedygtigt ikke-kapitalistisk marked som en nødvendighed for kapitalens fortsatte akkumulation og den kapitalistiske produktionsmådes beståen.

Forholdene i de højtudviklede kapitalistiske lande, danner også udgangspunkt for imperialismediskussionerne inden for nyere retninger som den kapitallogiske skole og den såkaldte "venstrekeynesianisme".⁷⁾ Mens kapitallogikerne baserer deres teorier på forholdet mellem kapitalens stigende organiske sammensætning og profitratens lovmæssigt faldende tendens (der fører til akkumulationskriser), lægger venstrekeynesianisterne større vægt på underkonsumtion (der fører til afsætningskriser).⁸⁾

Fælles er imidlertid stadig, at hovedvægten lægges på forholdene i de højtudviklede kapitalistiske lande. De berører kun i ringe grad forholdene i og konsekvenserne for de ikke-kapitalistiske områder (kolonierne). Heroverfor står de såkaldte moderne imperialismeteorier. De er fremkommet indenfor de seneste 20-30 år, og de skal således ses på baggrund af udviklingen i mange af de tidligere koloniområder siden 2. verdenskrig. De lægger ho-

vedvægten på forholdet mellem de højtudviklede og de underudviklede lande (rige og fattige lande). Specielt har vi hæftet os ved Samir Amin's teorier.⁹⁾ Han beskæftiger sig med, hvad der kaldes den perifere kapitalisme.

Han tager sit udgangspunkt i forholdene i de underudviklede lande (periferien) i stedet for i de højtudviklede kapitalistiske lande (centret). Herved er han dog blevet beskyldt for at operere med for simpel en model for kapitalismens udvikling i centret, men vi har alligevel fundet hans teorier interessante i forbindelse med Grønland. Fordi han netop tager sit udgangspunkt i periferien, formår han at 'belyse nogle aspekter af udviklingen der, som vi også mener at genkende i udviklingen i Grønland.

I.1.2. Samir Amin og kapitalismens udvikling i periferien.

Et centralt begreb for Amin i forholdet mellem center og periferi er det såkaldte ulige bytte. Herved forstår han den verdensmarkedsmekanisme, gennem hvilken det økonomiske overskud fratages landene i periferien for at medvirke til den økonomiske udvikling i centrene. Amins teorier om det ulige bytte hviler på den antagelse, at afhængighedsforholdet for periferien kan anskues som et rent handelsforhold. Det forudsættes således, at periferilandet har udviklet en økonomisk struktur, der gør det afhængigt af kontinuerlig afsætning på verdensmarkedet (dominerende eksportfremstilling af få produkter).¹⁰⁾

Den udbytning, som foregår i den internationale cirkulationssfære af de fattige lande, fører for dem til en stadig dybere underudvikling, og dette er ifølge Amin imperialismens grundlæggende udbytningsforhold.

Herom gælder ifølge Amin:

Da størstedelen af periferiens eksport produceres under samme tekniske omstændigheder som dem, der findes i de højtindustrialiserede lande,

- men arbejdslønnen er forskellig i center og periferi (lavere i periferien:),

- mens profitraten forudsættes udlignet mellem center og

periferi,

- og kapitalens frie bevægelighed regnes for en realitet, samtidig med arbejdskraftens manglende mobilitet, vil de fattige lande - selvom der på verdensmarkedet udveksles ækvivalente (produktions-)priser - tvinges til at betale med varemængder, der indeholder mere arbejde end de højtudviklede lande må, når de udveksler varer indbyrdes.¹¹⁾

Konsekvensen heraf er en overførsel af værdier fra periferi til center: det ulige bytte.

Den lavere arbejdsløn i periferien henfører Amin ikke direkte til økonomiske forhold, men han forklarer dem ved politisk (og militær) repression fra magthavernes side.¹²⁾

Flere af Amins antagelser (f.eks. antagelserne om handelsforholdet og om profitratens udligning) er blevet kritiseret, men alligevel kan hans teorier om det ulige bytte bidrage til en forklaring af udviklingen i periferien: Ved at analysere det kapitalistiske verdenssystem ud fra markedsforholdene udleder han, hvorledes:

"... udviklingen ved hjælp af de imperialistiske markedsmechanismer med objektiv nødvendighed tenderer mod at centralisere kapitalen i centrum - og således ikke mod en jævn fordeling og udvikling af produktivkræfterne, periferien forbliver underforsynet med undtagelse af få specialiserede eksportindustrier".¹³⁾

Selvom Grønlands afhængighed ikke udelukkende kan betragtes som et handelsforhold, er den grønlandske fiskeindustri afhængighed af verdensmarkedet dog helt åbenlys. Grønlands placering i den kapitalistiske verdens økonomi, sammenholdt med teorierne om det ulige bytte giver et særligt perspektiv på Grønlands udviklingsmuligheder i forhold til den øvrige verden.

Hvilke konsekvenser, den økonomiske afhængighed og det ulige bytte har i de underudviklede lande, skal omtales i forbindelse med Amins model for den perifere kapitalisme.

Grundlaget for, periferiens økonomiske strukturer er, at eksportsektoren historisk er blevet udviklet gennem en udefra kommende kapitalistisk dominans. Dette har bevirket under-

udvikling bl.a. på grund af produktivkræfternes ulige udvikling for det enkelte land i periferien mellem eksportsektoren og det øvrige produktionsområde.

I periferilandene eksisterer den kapitalistiske produktionsmåde i eksportsektoren således side om side med ikke-kapitalistiske produktionsmåder (som for de fleste lande vil sige jordbruget).¹⁴⁾ På grund af afhængighedsforholdet til det kapitalistiske verdensmarked vil strukturen i samfundet forblive uændret, selv om landet skulle få national selvstændighed: Valutaen fra eksporten vil bl.a. som følge af klassestrukturen, de økonomiske ejendomsforhold og de politiske magtforhold fortrinsvis blive anvendt til luksusvarer for landets overklasse, frem for produktion af masseforbrugsvarer og produktivkræfternes udvikling. Ydermere er kapitalapparatet i periferilandene hovedsageligt ejet af udenlandske kapitalejere, som ikke er interesserede i at opbygge et lokalt marked for masseforbrugsvarer, men kun tænker på produktionen til verdensmarkedet.

Amin peger endvidere på, at foruden den økonomiske struktur er der også i periferilandet skabt en politisk struktur, som sikrer, at de ikke-kapitalistiske produktionsformer fastlåses som "blokerende overgangsformer".¹⁵⁾

Den økonomiske og sociale struktur (samtlige produktionsformer inkluderet) karakteriserer Amin som den perifere kapitalisme, hvilket vil sige:

"Udenlandsk økonomisk kontrol og dominans, skjult massearbejdsløshed i jordbruget, de lave lønninger i den industrialiserede eksportsektor, den manglende koblingseffekt (... i den økonomiske udvikling i de forskellige sektorer ...), de karakteristiske klasseforskelle osv. osv. er systematiske, nemlig adækvate for den kapitalistiske produktionsmådes udvikling i det perifere aspekt".¹⁶⁾

Det medfører, at der indenfor det nuværende internationale økonomiske system ikke (som ellers hævdet af vestlige udviklingsideologer), er mulighed for at udvikle en harmoni mellem de forskellige sektorer; altså at bekæmpe "underudviklingen", f.eks. gennem kapitaloverførsler.

Amin konkluderer, at udviklingsmulighederne for den tredje verden findes i en socialistisk udvikling sammen med en

afbrydelse til det kapitalistiske verdensmarked.

Betragtes situationen i Grønland siden 2. verdenskrig genkendes en række af de forhold, der for Amin karakteriserer den perifere kapitalisme:

- udenlandsk (især dansk) økonomisk kontrol og dominans,
- lave lønninger i eksportindustrien,¹⁷⁾
- arbejdsløshed i de traditionelle erhverv,¹⁸⁾
- manglende udvikling uden for eksportsektoren.

Amins teorier om den skæve udvikling indenfor landet, der blokerer udviklingen i en sådan grad, at f.eks. kapitaloverførsler ikke kan føre til en udjævning, illustreres af forholdene i Grønland: Trods omfattende kapitaloverførsler og investeringer i Grønlands infrastruktur fra den danske stat, lykkedes det aldrig at få etableret den planlagte udvikling af det grønlandske erhvervsliv.

Disse omstændigheder og konsekvenserne af det ulige bytte viser klart nogle forhold og begrænsninger, der er vigtige at tage i betragtning ved en vurdering af Grønlands udviklingsmuligheder (og blive f.eks. aktuelle i forbindelse med hjemmestyret og i forbindelse med en evt. associeringsaftale med EF)..

I.2. Grønlands historiske udvikling¹⁹⁾

I den historiske udvikling tager vi udgangspunkt i hvalfangertiden, 1500 - 1700-tallet, idet vi indgående har beskrevet (øst)grønlandernes traditionelle levevilkår i vores projekt: "Kvinder og mænd i sagn og samfund på Grønland", og fordi Nordboernes bosættelse i Grønland (ca. år 1000 - 1400 ingen indvirkning havde på grønlandernes produktions- og livsbetingelser.

Hvalfangerne.

Under en mislykket søgning efter en nordvestpassage til Indien, opdagede hollænderne, at der i de grønlandske farvande fandtes store mængder af hvaler. Hollænderne og lidt senere englænderne indledte en storjagt på hvalerne, hvis spæk og barder var efterspurgte i Europa. Spækket blev kogt

og anvendt som brændstof til belysning, og barderne blev brugt til stivere i korsetter og kjoler. Det tiloversblevne af de store dyr havde ikke hvalfangernes interesse, men blev bragt i land til grønlænderne. Det er fra denne tid, at grønlændernes "nationaldans" stammer. Det var hvalfangerdansen, som blev integreret i den grønlandske kultur.²⁰⁾

Der opstod handel med europæerne, der medbragte varer som knive, syle, økser, save af jern, synåle, bomuldstøj, skydevåben, krudt og kugler, kasseroller og porcelæn, tobak, sukker og kaffe.²¹⁾ Men heri lå spiren til en nedbrydning af den grønlandske produktionsmåde, som var baseret på fællesejendommen. I stedet for som tidligere at dele sit overskud med de dårligere stillede i samfundet, byttede storfangerne nu dette, (f.eks. sælskind) for europæernes varer. Dette førte til en begyndende hierarkisering af det grønlandske samfund, hvor de, der var dårligt stillede, fik det endnu dårligere.

I handelen med englændere og hollændere var varebyttet dog kun en sporadisk proces, der med mellemrum drænedes samfundet for dets merprodukt. Det var først med kolonisationen, hvor merproduktet som en permanent proces blev udført, at en egentlig udvikling af sociale hierarkier begyndte i Grønland.

Kolonisationen.

1721 - 1900

Som en del af det merkantile Europas jagt efter økonomiske gevinster indledte Danmark i 1700-tallet et handelsforhold til Grønland. Det var især produkter fra hvalfangsten, der, som ovenfor nævnt, var efterspørgsel på i Europa, og derfor havde den store interesse. Handelen foregik på den måde, at vare byttedes mod vare. Da den danske stat i begyndelsen af 1700-tallet p.gr. af hollændernes konkurrence stoppede al fremmed handel i Grønland, blev kontakten mellem grønlændere og danskere sat mere i system.

Der blev oprettet 13 lokale kolonisteder, som stod for tilegnelsen af grønlandske produkter. Rundt om handelsstationerne opstod der lidt efter lidt faste hvalfanger-

anlæg, og det var i handelens interesse, at den del af befolkningen, som beskæftigede sig med hvalfangst, boede koncentreret.

Senere i 1700-tallet faldt interessen for hvalprodukter, og jagten på sæler blev systematiseret. Sælfangst kræver i modsætning til hvalfangst, at befolkningen bor spredt langs kysten, og derfor oprettedes små lokalsamfund, der hver for sig blev ledet af en udstedsbestyrer, som varetog den danske stats handelsinteresser. Det bevirkede, at den traditionelle grønlandske produktionsmåde begyndte at ændre sig. Hvor det tidligere havde været sådan, at alle i samfundet fik en del af fangernes overskud med henblik på samfundets reproduktion, blev dette nu mere og mere vendt mod Den kongelige Grønlandske Handels indhandling. Den kongelige Grønlandske Handel (KGH), som var statsejet, fik i 1774 overladt handelsmonopolet i Grønland, og det bestod helt frem til 1950.

Hermed var grunden lagt til classesamfundet, hvor store fangerne unddrog sig samfundets behov for at tilfredsstille individuelle brugsbehov, og dermed fik fælles objektive interesser med den koloniale overklasse. I takt med den stigende indhandling førte det i starten af 1800-tallet til, at befolkningen begyndte at lide nød. Utilstrækkelige erstatningsvarer betød, at der opstod mangel på materialer

til kajaker, konebåde og tøj, samt at mangelsygdomme og sultedød indtraf. Samtidig med afhængigheden af de importerede varer, bl.a. harpunspidser og uloblade af jern, viste det sig, at brugsmønstret i samfundet ændredes, så at færdighederne til at kunne reproducere sig udelukkende på områdets ressourcer langsomt gik tabt.

Samfundsomdannelsen i Grønland gik dog meget langsomt, for udviklingen i 1800-tallet stod stille på den måde, at tilegnelsen af de grønlandske produkter var årsag til, at produktivkræfterne næsten ikke blev udviklet. Det blev der for hovedopfattelsen i den danske offentlighed, at det havde været nødvendigt at føre en beskyttelsespolitik i Grønland for at bevare den grønlandske levevis.

Det var dog i den danske stats interesse, at befolkningen var selvforsynende til en vis grad, for i 1856 startede

kryolitudvindingen. Profitten kunne gå ubeskåret uden om det grønlandske samfund p.gr. af dets høje selvforsyningsgrad, og samfundet blev unddraget al kontrol med Grønlands mineraler.

På samme tid indførtes socialhjælpen i Grønland, finansieret gennem indhandlingen. Der blev oprettet lokale forstanderskabe, som hver bestod af de dygtigste fangere samt en dansk embedsmand. Disse forstanderskabe fik medindflydelse på fordelingen af socialhjælpen, og var altså en formalisering af indhandlingsstrukturen. Det var således lykkedes kolonimagten totalt at beherske både handelssektoren og den sociale struktur, og den grønlandske befolkning førte en isoleret tilværelse fra omverdenen.

1900 - 1940

I starten af 1900-tallet ændredes grønlændernes erhvervs-muligheder, idet sælen næsten var forsvundet fra Sydgrønland p.gr. af rovdrift og temperaturændringer i havet. På samme tid viste der sig meget store torskeforekomster, som nu blev en betydelig del af samfundets subsistensgrundlag, men torsken var selvfølgelig ikke så velegnet som subsistensgrundlag på samme måde som sælen (f.eks. tøj og materialer til kajaker og konebåde). En mere betydelig vægtning af fiskeriet ville nødvendiggøre en større pengeøkonomisk udvikling, og ville samtidig kunde medføre en reducere af dansk kontrol over samfundet. Det ville også være i modstrid med den førte politik, der gik ud på, at Grønland skulle "hvile i sig selv".

Men store dele af befolkningen stod uden erhvervsgrundlag, efter at sælen var forsvundet og var derfor henvist til socialhjælp. Samtidig opstod en øget efterspørgsel af konsumfisk i Europa, som skabte økonomisk grundlag for investeringer i en eksportorienteret fiskeindustri. Det var dog så beskedne investeringer, at der ikke blev tale om et egentligt brud med den hidtil førte politik. Således var det tekniske fremskridt beskedent, og KGH havde stadig den totale monopol i cirkulationssfæren. Der var nærmere tale om et forsøg på at få beskæftiget de dele af befolkningen, som ellers skulle understøttes af samfundet og derigennem belaste indtjeningen fra mineraludvindingerne. Erhvervsomlægningen i perioden bevirkede kun en lille og langsom

koncentration af befolkningen.

Men den grønlandske økonomi blev i 1920-erne afhængig af kontinuerlig afsætning på verdensmarkedet og var derigennem med til at finansiere koloniseringen gennem lokalt fiskeri. Fiskerisektoren var af en sådan sammensætning, at det var umuligt for samfundet at skabe en kapitalakkumulation til en udvikling af produktivkræfterne.

Alt i alt blev mellemkrigsårene ensbetydende med en systematisk underudvikling i Grønland, hvor fiskeriet kun lige kunne holdes på samme niveau.

Erhvervsomlægningen medførte derimod en udvikling i handel og administration og skabte derved en overklasse, bestående af udsendte danskere og en grønlandsk elite, hvis luksusforbrug blev betalt af en stor del af den samfundsmæssige produktion.

Der var dog ikke tale om nogen egentlig omdannelse af befolkningen til lønarbejdere. Dertil var erhvervskapaciteten for lille og tilmed sæsonbetonet. Lønningerne var så lave, at mange måtte klare sig ved også selv at gå på jagt, fangst eller småfiske. Den individuelle reproduktion blev således gjort afhængig af en kombination mellem lønarbejde og subsistensøkonomi.

Overgangen fra fangst- og varebytteøkonomi til fiskeri og pengeøkonomi betød ikke en udvikling af produktionsmidler, produktion af konsummidler eller andre varer i perioden.

2.verdenskrig - 1950

Med udbruddet af 2. verdenskrig blev Danmarks isolationspolitik i Grønland bragt til ende. Tyskland besatte Danmark, og dermed blev den administrative forbindelse og vareforsyningen mellem Grønland og Danmark afbrudt.

USA besatte Grønland som led i de allieredes militære strategi, samt for at sikre sig kryolitudvindingen til aluminiumsfremstilling. Samtidig påtog USA sig vareforsyningen til Grønland.

Politisk havde de grønlandske landsråd forpligtet sig til at styre Grønland efter allerede udarbejdede danske planer om Grønlands fremtid. Disse indeholdt da også, at Grønland

engang skulle åbnes, politisk og økonomisk, men at dette først kunne ske langt ude i fremtiden, når udviklingen havde nået et mere fremskredent stadie. Men KGH's monopolhandel var blevet brudt, og dermed begrænsningerne i vare- og pengecirkulationen. Den økonomiske udvikling, der nu fandt sted, var mest en følge af krigssituationen, som bragte rigelige amerikanske varemængder til Grønland samt skabte en efterspørgsel på grønlandske konsumvarer.

Der blev dog i perioden kun tale om beskedne nyinvesteringer i redskaber og produktionsanlæg, og det eksisterende produktionsapparat blev nærmest nedslidt under 2. verdenskrig. Men Danmarks isolationspolitik i Grønland var blevet brudt.

Det stod dårligt til med de sociale forhold. Udbredt tuberkulose, dårlige boligforhold og almen fattigdom prægede den grønlandske befolkning, og på mange måder var de sociale tilstande umiddelbart før 1950 værre end 100 år tidligere. Det ville derfor have vakt stor modstand, både internationalt samt fra dansk og grønlandsk side, dersom den danske statsmagt havde fortsat sin beskyttelsespolitik i Grønland.

Samtidig opstod der fra dansk og færøsk fiskekapitals side en interesse i udnyttelsen af en ekspansionsmulighed i det grønlandske torskefiskeri. Der var altså skabt mulighed for både politisk og materielt at opbygge en rentabel fiskeindustri, hvilket ville medføre en stigende proletarisering af de selvstændige, grønlandske fiskere.

1950 - 1960

Den nødvendige afkolonisering²²⁾ af Grønland indledtes med en dansk betænkning i 1950, hvis hovedformål var en højnelse af den grønlandske befolknings materielle og kulturelle stade. Midlet var statslige investeringer og privatkapitalistisk produktionsvirksomhed i torskefiskeriet. Der var fortsat tale om en total afhængighed af den danske stat, og i 1953 fik Grønland ved en grundlovsændring rigsfællesskab med Danmark, hvilket indebar, at Grønland fik status som et dansk amt. Grundlaget for en ud i al fremtid dansk ret til Grønlands undergrund var

hermed blevet lagt.

Det blev nu statens opgave at frembringe de materielle produktionsbetingelser. Der indledtes et reformprogram, som skulle omdanne det grønlandske samfund fra et uudviklet stade til et moderne industrisamfund med basis i privatkapitalistisk produktionsvirksomhed. Der skulle således sørges for den industrielle arbejdskrafts reproduktion, dvs. en moderne skole og et social- og sundhedsvæsen. Samtidig var det nødvendigt at koncentrere arbejdskraften i nogle få større byer, og størstedelen af befolkningen blev flyttet fra de mindre udsteder til åbenvands-byerne ved vestkysten.

En torskeindustri blev igangsat, men virksomhederne kunne ikke leve op til en tilstrækkelig profit for kapitalejerne, hvorefter KHG overtog virksomhederne. Det blev derimod detailhandelen, som havde det private initiativs interesse, og grundlaget for handelen blev de udsendte danskere, som fik en forholdsvis høj løn. P.gr. af fiskeindustriens manglende ekspansion, og dermed manglende behov for arbejdskraft, opstod en arbejdsløshed i den grønlandske befolkning. Denne var ikke uddannet til at træde ind i den accelererende bygge- og anlægsvirksomhed, så arbejdsløsheden var stærkt stigende gennem 1950-erne.

1960-erne

I begyndelsen af 1960-erne investerede den danske stat i udbygningen af fiskeindustrien. Det var hensigten at basere Grønlands fremtidige udvikling udelukkende på torskefiskeriet med henblik på eksport. Allerede i 1962 havde torskefiskeriet nået sit maksimum, for derefter at falde støt. Torsken begyndte at svinge, p.gr. af faldende temperatur og rovfiskeri i Davisstrædet af andre europæiske stater. Fra 1965 har den grønlandske torskeindustri givet underskud.

I løbet af 1960-erne begyndte private danske fiskeindustrier igen at interessere sig for grønlandsk fiskeri. Det var ikke torsk, men laks og rejer, som kunne give større profit, fordi omkostningerne var mindre end ved torske-fiskeriet og fordi verdensmarkedspriserne var gunstige. Produktionen af laks og rejer

er imidlertid sæsonbetonet og kunne derfor ikke afbøde den store arbejdsløshed, og en stor del af den grønlandske befolkning måtte leve af understøttelse.

Selvom fiskeriet svigtede, fortsatte koncentrationspolitikken og investeringerne igennem 1960-erne i åbentvandsbyerne, hvor en del af den billige lokale arbejdskraft blev anvendt i bygge- og anlægssektoren. Det var en yderst profitabel forretning for lokale mestervirksomheder og entreprenørvirksomheder, som hovedsageligt var danskejede. Størsteparten af dette område var ligesom fiskeriet sæsonbetonet, og kun indenfor handelsvirksomhederne i statslig eller privat regi har arbejdskraften kunne finde stabil beskæftigelse.

Indførelsen af fødestedskriteriet i Grønland sat overfor dettes modsætning - nemlig lighedsideologien - satte i 1960-erne gang i en proces, hvor grønlænderne indtog en kritisk holdning overfor de bestående forhold. Ligestillingstanken havde til formål at sætte grønlændere og danskere lige i alle forhold, mens fødestedskriteriet bestemte, at lønnen var afhængig af det sted, hvor man var født, således at en dansker og en grønlænder fik forskellig løn for samme arbejde.

Erhvervsstrukturen var kendetegnet ved to forhold, som Kleivan betegner som dansk kontrol og dominans.²³⁾ Kontrollen bestod i, at størstedelen af de private virksomheder var danskejede, hvorved danskerne havde den største indflydelse på de økonomiske dispositioner i det grønlandske samfund. Der er således tale om et samfund, hvor arbejdsgivere og arbejdstagere stort set befinder sig på hver sin side af en etnisk grænse. Det var dog ikke dette forhold, som først gav anledning til den stigende grønlandske utilfredshed indenfor erhvervslivet, men derimod den danske dominans på arbejdspladserne. Den grønlandske arbejdskraft var underordnet de danske udsendinge, som i altovervejende grad besad de ledende stillinger. Det var især de mest danificerede grønlændere med en vis uddannelse, som reagerede mod den oplagt urimelige forskelsbehandling i forbindelse med f.eks. stillingsbesættelse og lønpolitik.

Efter 1970

Starten af 1970-erne blev udgangspunktet for en folkelig mobilisering. En stigende utilfredshed spredte sig hurtigt og skabte politiske uoverensstemmelser i Grønland. Utilfredsheden skyldtes bl.a.

- lukningen af minen Quillissat,
- spørgsmålet om udviklingsproblemerne i og nedlæggelsen af bygderne,
- spørgsmålet om en fiskerigrænse,
- EF-debatten,
- spørgsmålet om udvinding af råstofferne,
- retten til undergrunden,
- ønske om hjemmestyre.²⁴⁾

Den fra dansk side planlagte udvikling af Grønland til et moderne industrialiseret samfund, viste sig i 1970-erne delvis at have slået fejl, ikke mindst p.gr. af at torskens, som var et vigtigt råmateriale, ikke var til stede i de forventede mængder.

Det samme gør sig gældende for integrationspolitikken. Selvom grønlænderne formelt i henhold til Grundloven er ligestillede med danskerne har der ikke været tale om at udstyre den grønlandske befolkning med særrettigheder for at vende en underprivilegering til en faktisk ligeret, ved at gøre "Grønland for grønlændere".²⁵⁾

I 1972 blev Grønland, som medlem af rigsfællesskabet med Danmark, optaget i EF. Dette til trods for, at den grønlandske befolkning stemte nej til at indtræde med 70,9% af de afgivne stemmer (stemmeprocent 55,1).²⁶⁾

Den fra dansk side førte politik for at løse befolkningsekspllosionen fra 1950-erne og 1960-erne²⁷⁾ ved at foretage en afvandring af befolkningsoverskuddet til Danmark, viste sig også at slå fejl, da kapitalens verdensomspændende krise slog igennem i 1970-erne. De efterfølgende år viste, at det danske arbejdsmarked ikke kunne opsluge en immigration af grønlændere.

Endelig skal nævnes den fejlbergnede danificering af den grønlandske befolkning, som har vist sig meget ekstrem i børnenes skoleuddannelse. Her har mangelen på grønlandske lærere stillet totalt urimelige krav til børnene, der

foruden at skulle leve op til de samme betingelser som danske børn, fra starten har skullet kæmpe med et for dem fremmed sprog, nemlig dansk. Samtidig sendtes de bedst begavede børn til Danmark i en periode, hvilket for en stor del resulterede i individuelle tragedier.

Afvandrings- og uddannelsespolitikken blev ført i ånden af lighedsideologien, hvor grønlænderne skulle have hævet deres levemåde fra et "primitivt" stade til et højt dansk niveau, hvilket ville sige en indlæring til lønarbejdere.

"Det var forventet at grønlænderne skulle blive mere tilfredse som følge af udviklingen. Dette skete imidlertid ikke"²⁸⁾

Ønsket om selvbestemmelse voksede stærkt efter skuffelsen over EF-indlemmelsen, og landsrådet ønskede nedsat et hjemmestyreudvalg. Dette førte i januar 1979 til en vejledende folkeafstemning om hjemmestyre, som 70,1% af de afgivne stemmer gik ind for (stemmeprocent 63,2%).²⁹⁾

Hjemmestyreordningen trådte i kraft samme år. Befolkningen valgte et landsting, der igen valgte et landsstyre, som skal lede forvaltningen. Den administrative struktur finder imidlertid sted under rigsfællesskabet, og en række vigtige områder er bevaret under dansk styre, såsom sikkerheds- og udenrigs- og valutapolitik og undergrunden. Andre områder skal gradvist overføres til hjemmestyret. Det er f.eks. erhvervsforhold og sundhedsvæsen.

Overgangen til hjemmestyre har dog ikke løst Grønlands problemer, og der venter det nye styre mange og vanskelige forhindringer. Sørensen & Jensen siger:

"Det fremgår af tidsplanen at bortset fra råstofferne skal produktionen og videre eksport, erhvervsstøtte og erhvervsudvikling overgå til hjemmestyret inden 1984. Den produktion, der skal overføres, har hidtil været underlagt KGH og har haft et stort underskud. Det er på denne baggrund forståeligt, at f.eks. konservative har arbejdet ihærdigt på at få denne del af erhvervslivet overdraget til hjemmestyret".³⁰⁾

Samtidig må det ikke glemmes, at Grønland indtil videre er økonomisk afhængig af Danmark og derfor underlagt en

kapitalistisk økonomi. Et eventuelt ønske om en intensivering af fangererhvervet ville være truet af store forureningsmæssige problemer, idet råstofudvindingen bevirker, at store mængder af mineraler (f.eks. bly og kviksølv) udskilles i havene og ophobes gennem fødekæden.

På det sociale område venter også en mængde problemer på at blive løst. Her er tale om et stort alkoholmisbrug, og især de lavtlønnede har nervøse symptomer, som mavesår, angst, depressioner osv. Kriminaliteten er høj; det er især berigelses- og voldsforbrydelser. Der sker mange drab, og selvmordsprocenten er høj.

Men den nye grønlandske identitet står stærkt i befolkningen og tyder på en vilje til at nå et mål, som i højere grad end nu bygger på principperne fra det traditionelle samfunds leveregler for at overleve i den barske natur. Det er begreber som gensidig hjælp, social hensynsfuldhed, fredeligt samliv, udstrakt fællesskab og samhørighed.³¹⁾

Samtidig skal nævnes dannelsen af organisationen World Council of Indigenicus People (WCIP) i 1975, som er en sammenslutning af "Den fjerde Verdens indfødte, og af mange betragtes som 1970-ernes væsentligste mellemfolkelige nyskabelse.

Sammenfatning

I hvalfangertiden blev spiren lagt til en nedbrydning af den grønlandske produktionsmåde, idet en del af det samfundsskabte overskud blev byttet bort til europæerne, der medbragte handelsvarer, som havde grønlændernes interesse. Det medførte en begyndende hierarkisering af samfundet, men påvirkningen fik ikke de store konsekvenser, for hvalfangerne drog altid tilbage, hvor de kom fra efter jagten, som var sæsonbetonet. Samtidig var det langt fra hele befolkningen, som blev involveret i handelen p.gr. af de store afstande.

Den danske kolonisation derimod fik fatale virkninger for grønlændernes levemåde. Der har således været tale om en ganske vist langsom, men gennemgribende indblanding og styring af den grønlandske produktionsindretning og økono-

miske udvikling.

Fra starten af 1700-tallet frem til 1950 har Grønland været styret af en fra dansk side ført isolationspolitik, som bl.a. indebar, at al fremmed handel i Grønland var forbudt. Den kongelige Grønlandske Handel fik overdraget handelsmonopolet og stod for den totale indhandling i samfundet. Det førte til en systematisk udbytning af fanger-befolkningen, som dog i det omfang, det ikke generede handelen, skulle være selvforsynende. Indhandlingen var årsag til, at storfangerens overskud nu for alvor gik udenom samfundet, så de, der var dårligt stillede, befandt sig i en tilstand, som forværredes perioden igennem.

Da minedriften i midten af 1800-tallet kom i gang, blev indtægterne herfra og kontrollen heraf totalt unddraget det grønlandske folk. Indtægterne på undergrunden var så givtige, at en bevidst hindring for samfundsudvikling blev en følge. Investeringerne i erhvervssektoren var så ringe, at produktivkræfterne ikke fik muligheder for en reel udvikling. Den førte politik fra den danske statsmagts side var baseret på, at Grønland skulle "hvile i sig selv", hvilket lykkedes.

Den grønlandske kultur og bevidsthed blev altså ikke direkte truet, idet den økonomiske udvikling forløb langsomt og ikke ændrede livsgrundlaget fundamentalt for hovedparten af befolkningen. Den intensive, kristne mission forsøgte derimod indirekte, via sin opreklamering af hele det kristne norm- og forestillingssystem og via sin fordømmelse af gamle eskimoiske skikke, at pådutte: grønlænderne en ny tankemåde og et nyt moralkodeks, der passede til kolonimagts. Det forhold, at den religiøse påvirkning satte ind, uden at erhvervsgrundlaget ændredes væsentligt (da den økonomiske udbytning var begrænset til cirkulationssfæren) og uden væsentligt ændret socialisation, kaster en smule lys over den reaktion - eller nærmere den mangel på reaktion - mod det danske koloniherrredme, der karakteriserer perioden frem til 40'-50'erne. Kleivan anfører, at hverken sysselrådene eller kommunerådene "were utilized by the Greenlanders for the expression of political demands founded on specific ethnic values." 32)

Som årsag giver Kleivan, at

"The general shyness towards white officials frequently seems to have embarrassed the Greenlandic members to such an extent that they were reluctant to take an active part in the proceedings".³³⁾

Den etniske stratifikation var et faktum, og det eneste forhold, der kunne give anledning til misfornøjelse var, hvis een af de i forvejen begrænsede varers forsyning svigtede.

Paradoksalt nok var det kirken, der blev

"the first all-Greenlandic organization which to some extent contributed to underline a feeling of unity among Greenlanders".³⁴⁾

Med udbruddet af 2.verdenskrig og den amerikanske tilstedeværelse i Grønland blev isolationen bragt til ende. Efter krigen var presset på den danske stat så stort, at Grønland i 1953 ved lov blev et dansk amt.

Herefter var det hensigten at udvikle samfundet til et moderne industrisamfund baseret på torskefiskeriet. Den danske stat skulle frembringe de materielle produktionsbetingelser som skoler og social- og sundhedsvæsen. I 1960-erne svigtede torsken, og andre forsøg på en industriudvikling lykkedes ikke rigtig, hvilket medførte stor arbejdsløshed.

Forholdet mellem grønlændere og danskere var kendetegnet ved dansk kontrol og dominans på alle områder. Ikke alene var grønlændernes erhvervsgrundlag og bosted blevet ændret, men også underordningen blev aktualiseret i det omfang, den grønlandske befolkning indgik i produktionsprocessen. Omfanget steg støt i takt med resten af udviklingen, og med den oplevede flere og flere dominansen på nært og betydningsfuldt hold. Hele udviklingen gav store, sociale problemer, både i selve Grønland og blandt de ret mange grønlændere, der tog til Danmark for at arbejde eller studere. Alkoholisme, vold og kriminalitet blev den pris, som mange betalte for "udviklingen". Men ud af de nye tider voksede af mange - og gode - grunde en bevægelse, der hævdede nødvendigheden for en nation af at kende sig selv og finde sin identitet.³⁵⁾ Den var i sin mest radikale form

et opgør med integrationspolitikken og danificeringsbe-
stræbelserne:

"The thought, the dream and the expectations of 1953 that "now we should all become Danes", has had to be abandoned".³⁶⁾

Den stigende utilfredshed i den grønlandske befolkning har medvirket til, at Grønland i 1979 fik indført hjemmestyre. Herefter er det meningen, at det grønlandske samfund lidt efter lidt skal have større selvbestemmelse. Dog gælder det ikke retten til råstofferne.

Men grønlænderne kæmper stadig stærkere for bedre muligheder for at skabe en for dem menneskeværdig tilværelse og udvikling, der ikke er dikteret udefra.

Der vil dog være store problemer forbundet med den fortsatte tilknytning til og afhængighed af det kapitalistiske verdensmarked.

Noter til del 1.1.

1): Gustavsson, s. 19.

2) Se f.eks. Mads Lidegaard: Ligestilling uden lighed, 1973. 3): Jensen, Lars, s. 14.

5): *ibid*, s. 16.

6): *ibid*, s. 40.

7): *ibid*, s. 29.

8): *ibid*, s. 29

9): *ibid*, s. 59ff.

10): Denne gennemgang af Amins teori bygger på Lars Jensen, "Dansk imperialisme" i Litteratur og Samfund 19-21, 1977.

11): *ibid*, s. 49.

12): Ole Høiris giver endnu et bidrag til forklaring af lønforskellen mellem center og periferi: Kun i de "rene" kapitalistiske produktionsmåder, hvor arbejdskraften er helt adskilt fra egne produktionsmidler er det nødvendigt at betale arbejdskraften med dens værdi (dvs. dens totale reproduktionsomkostninger). I periferien er det muligt at betale arbejdskraften mindre (dvs. under dens værdi), fordi der ved siden af de kapitalistiske systemer eksisterer dominerende ikke-kapitalistiske subsistensøkonomier, der bidrager til arbejdskraftens reproduktion. Se Høiris, s. 23f.

13): Lensen, Lars, s. 51.

14): Ved ikke-kapitalistisk produktionsmåde forstås en produktionsmåde, som strukturelt er forbundet (underlagt) kapitalismen. En før-kapitalistisk produktionsmåde er den måde hvorpå man producerede i et samfund før indførelsen af kapitalismen.

15): Jensen, Lars, s. 63.

16): *ibid*, s. 63.

17): Der kan nævnes de lavere lønninger til grønlandere i forbindelse med "fødetedskriteriet".

18): Rasmussen, s. 80.

19): Beskrivelsen er fortrinsvis hentet fra Litteratur & Samfund 19-21, Grønland - imperialisme med dansk ansigt, s 75 - 100,

- samt Anita Sørensen & Jørgen Juul Jensen, Grønland
menneskenes Land?, s. 1,5 -108.
- 20): Rasmussen 1982, s. 23.
- 21): Lidegaard, 1979, s. 21.
- 22): Denne var kun ren formel, idet den danske dominans
fortsatte/forstærkedes efter 1953, jvf. problemformuleringen.
- 23): Kleivan, 1969, s. 149.
- 24): Sørensen, s. 71.
- 25): Kleivan, 1969, s. 154ff.
- 26): Rasmussen, 1979, s. 348.
- 27): Krapper, s. 105.
- 28): Sørensen, s. 102.
- 29): *ibid*, s. 151.
- 30): *ibid*, s. 152.
- 31): Poulsen, Jens, Grønland i brændpunktet, s. 84
- 32): Kleivan, 1970, s. 213.
- 33): *ibid*, s. 213.
- 34) : *ibid*, s. 213.
- 35) : *ibid*, s. 210.
- 36): Knud Hertling, 1966, Grønlandsk MF, i: *ibid*, s. 210.

